

Prosedyre for innøving av bokstavlydene

1

og

innlæring av lyderingsprinsippet

ved hjelp av

Veilederversjon 1.3

Denne veilederen gjelder for bruk av **Katalog 01** – Innlæring av bokstavlyder under **Tema 01** – Enkel fonologisk vei, for å lære å lydere (knekke lesekode).

Mål: Øve inn de 24 funksjonelle bokstavene og lær å lese etter lyderingsmetoden.

I praksis gjøres dette ved at elevene lærer lyden til 8 bokstaver. Så lærer de å lydere med de lydrette to-lydsordene som kan lages ved hjelp av disse 8 bokstavene. I forlengelsen lærer de lydene til 8 nye bokstaver og øver så lydering med flere lydrette to-lydsord, osv.

Denne artikkelen henger sammen med: Begynneropplæring med «Tempolex bedre lesing». Disse to artiklene må leses før en starter med opplæringen. «Begynneropplæring med Tempolex» bør leses først.

2

Innlæringsmetode:

Læringsprinsipp: Repetert lesing etter læringsprinsippene i presisjonsopplæring.

Lesemetodikk: Lyderingsmetoden.

- a) Elevene mottar undervisning om hvor lydene sitter i munnen, hvordan de formes og hvordan lydene lages, og de øver på å lytte ut lyder. Denne type øving skjer i tråd med tradisjonell leseopplæring og uten programvare. Med andre ord: Det anbefales at Tempolex-øvingen kombineres med tradisjonell leseopplæring, men at i stedet for å lære en bokstavlyd i uka, så lærer en 8 bokstavlyder i løpet av en til to uker.
- b) Øve lydering etter lyderingsmetoden med «Tempolex bedre lesing». Innlæring av lydene gjennom direkte instruksjon. Dvs. at læreren er modell og elevene gjentar. Dette gjennomføres med høyt repetisjonsnivå (frekvens pr. minutt).

Lydene øves til et rimelig godt flyttnivå (30 til 50 lyder pr. minutt). Det vil si at det øves ikke til lydene er helt automatisert i første øvingsperiode. De blir automatisert de neste månedene forutsatt at det jobbes mye med lyder og lydering av lydrette ord.

Praktisk gjennomføring av øvingen med «Tempolex bedre lesing» (punkt b under Lesemetodikk):

Det øves i 10 omganger á 30 sekunder. 10 omganger = en økt.

Øv 4 økter daglig (2 + 2 økter med en pause på 5-6 minutter mellom de to øktene. Så de siste to øktene senere på dagen med tilsvarende pause). Noen elever trenger ytterligere 2 øvinger pr. dag.

Se «Administrasjonsveileder for lærer» for innstilling og bruk av «Tempolex bedre lesing».

Gjør følgende valg i dataprogrammet:

Tema 01	Enkel fonologisk vei
Katalog 01	Innlæring av bokstavlyder
Ordlister 01	Bokstavlydene – l i m s e a r å

Klikk på knappen «Start øving» og så «Trykk mellomrom for å begynne øvelsen». Øvingen er i gang (se «Administrasjonsveileder for lærer» for innstilling av programvaren og «Om å komme i gang med «Tempolex bedre lesing»».

Etableringsfasen (Øvingsfase 1): Lære lydene til de første 8 utvalgte bokstavene: Lærer viser en bokstav på skjermen.

Læreren sier lyden til bokstaven – eleven(e) gjentar – lærer gjentar.

Øves det i gruppe så trykker lærer trykker frem en og en ny bokstav. Prosedyren gjentas for hver bokstav. Øves det individuelt så trykker eleven selv frem neste bokstav.

Målet med øvingen er å lære lydene til bokstavene ved å koble et visuelt symbol, bokstaven, med lyden til bokstaven. Det er derfor **avgjørende** at eleven:

- ser på bokstaven** hele tiden når det øves.
- lytter** når læreren sier lyden
- deltar aktivt ved **å si lyden**

Dersom en eller flere av disse instruksjonen ikke følges, vil det ikke skje noe læring.

Når en har øvd så lenge at eleven(e) begynner å kunne lydene, går en over til å øve flyt.

Flytfasen (Øvingsfase 2): I «Flytfasen» er det bare elevene som sier lydene det er øvd på i «Etableringsfasen». Lærer trykker frem bokstavene fortløpende og eleven(e) sier lydene (i kor). Læreren trykker frem en ny bokstav umiddelbart etter at eleven(e) har sagt lyden. Ved individuell øving øker tempoet av seg selv. Ved gruppeøving er det viktig at læreren øker tempoet gradvis etter hvert som eleven(e) mestrer. Viktig at det øves med flyt og tempo, men en skal ikke stresse.

Prinsippet for presisjonsopplæring i denne fasen er å øve til eleven(e) har oppnådd flyt, 80 til 100 lyder pr. minutt. For de yngste (førskolebarn, 1. og 2. klasse) er det mest fornuftig å gjennomføre Fase 2 øving i en skjønnsmessig periode, før en går over til å lære å trekke sammen lyder til ord. Det er viktig at en øver så lenge at eleven(e) sier riktig lyd hele tiden, men en setter ikke krav til at eleven(e) skal oppnå flytkriteriet på 80-100 lyder pr. minutt. 30-50 lyder pr. minutt er et godt tempo-kriterium i første klasse. 40-60 lyder pr. minutt i andre klasse.

I flytfasen er det viktig å optimalisere øvingen. I starten øver en med en bokstav på skjermen, for så å øke gradvis, først med to bokstaver pr. linje opp til 10. Det må individuelt vurderes når eleven(e) er klar for å øke antallet bokstaver på linja og hvor fort en øker til flere. Eneste måten å finne det ut på er å prøve seg frem. Flere bokstaver på linja er som regel uproblematisk når en øver med en eller to elever. Det er mer

krevende når en øver i gruppe, men det er et spørsmål om tilvenning. Ikke sikkert at en skal ha som mål å øve med 10 bokstaver på linja i grupper, men hovedregelen er at en bør opp i mellom 5-10 bokstaver. Når en skal øve med neste liste, **Ordliste 10** – Bokstavlydene – v n y f o d u t, i etableringsfasen, begynner en med en bokstav på skjermen igjen.

Når en har en bokstav på linja sikrer en at eleven(e) ser på samme bokstav som de sier, noe som er helt avgjørende når en skal lære lydene til bokstavene.

Årsaken til at det etter hvert er ønskelig å ha flere bokstaver på linja i «Flytfasen», er at det er lettere å få opp tempoet, noe som gir bedre flyt i lydinnlæringen, noe som igjen fremmer automatiseringen. Med flere bokstaver på linja vil eleven(e) si lyden raskere. Eleven(e) får flere repetisjoner pr. minutt sammenlignet med at det bare er en bokstav på linja.

Ikke rett feil mens omgangen pågår. Merk deg hvilke lyder som gjengis mest feil. Øv på en feil-gjengitt lyd mellom noen øvingsomganger. Når eleven begynner å kunne denne lyden stabilt, plukk ut den neste lyden eleven ofte leser feil og øv mellom øvingsomgangene. Når en øver med en gruppe øver en på den bokstaven en hører flest lyderer feil eller som en erfaringsvis vet at er en krevende lyd å lydere eller lære seg.

Øv mellom omgangene på denne måten: Pek på bokstaven, be eleven si lyden. Sier eleven lyden riktig, bekreft. Si lyden en gang til og be eleven gjenta. Sier eleven lyden feil, si lyden riktig. Be eleven gjenta lyden. Gjenta lyden selv, be eleven gjenta en gang til. Øv gjerne to ganger på denne måten før du fortsetter med neste omgang. For noen elever vil det være nødvendig å jobbe hvordan lydene formes (mellom noen økter eller utenfor Tempolex-øvingen).

For elever fra 3. klasse og eldre bør målet være å oppnå flytkriteriet: Øv til eleven leser minst 80 til 100 lyder pr. minutt og har 0 feil. Øvingen avsluttes når eleven har ligget stabilt på dagsrekord på 80 til 100 bokstavlyder pr. minutt og feilrespons på 0, i 4-5 dager. For noen elever vil tempoet etter hvert øke til over 80 til 100 bokstavlyder pr. minutt, f.eks. 100 til 120 bokstavlyder pr minutt. Dette nivået settes da som flytkriterium for disse elevene i den videre øvingen.

Avslutningsvis

Avslutningsvis kan det være lurt å øve flyt med liste «51-Bokstavlyder-alle minus cqwxz» for å sjekke om eleven har automatisert alle bokstavene. Det er viktig å være oppmerksom på at det ikke er sikkert at alle bokstavene er automatisert selv om eleven oppnår flytkriteriet for hver liste eller for alle 24 bokstavene. Dette er særlig tilfelle dersom flytkriteriet er 80 til 100. Det har sammenheng med at eleven kan en del bokstavlyder så godt, at eleven oppnår flytkriteriet uten at alle bokstavene fullt ut er automatisert. Det mest vanlige er at eleven ikke har automatisert b, d og p, dvs. at eleven blander disse, evt. at eleven bare blander b og d. t og f kan være bokstaver som blandes eller at eleven blander æ, ø og å. Det kan selvfølgelig være andre bokstaver som ikke er automatiserte. Noen elever sliter også med stemt og ustemt lyd. Dette er forhold som lærer må vurdere. Dersom lyder blandes er tiltaket er å iverksette mengdetrening med lister som inneholder de bokstavene som blandes. Dersom det bare er to bokstaver må det også benyttes en eller to bokstaver til i den liste som det skal øves med. Dette

for å oppnå tilfeldig rekkefølge når bokstavene presenteres på skjermen. Det er da lurt å benytte tilleggs-bokstav(er) som eleven kan godt og som det er enkelt å uttale lyden til.

Prosedyre for å lære å lydére ved hjelp av lydrette to-lydsord.

Mål: Lære lyderingsprinsippet.

Gjør følgende valg i dataprogrammet:

Tema 01	Enkel fonologisk vei
Katalog 01	Innlæring av bokstavlyder
Ordliste 02	Ord med l

5

Øv lydering ved hjelp av ord med l + en av de andre bokstavlydene som er innlært.

Før øving med Tempolex-programmet (eventuelt parallelt): Forklar illustrer og øv på hvordan en trekker sammen lyder i til et ord, uten å benytte Tempolex-programmet. Se veileder: «Lydinnlæring i begynner opplæringen»

Benytt ordene fra **Ordliste 01** – Ord med l. Gjennomfør øving (to økter) med Tempolex i forlengelsen av opplæring vedrørende sammentrekking av lyder. Så to økter til senere på dagen.

Etableringsfasen (Fase 1): Øv inn «l-le-li-la-lå». Listen inneholder bokstaven l + småord med l i. Trykk frem første ord med ordskilleren:

Lyder ordet – eleven(e) gjentar lyderingen - gjenta selv

Dra lydene sammen ved å synge og gjør samtidig en bevegelse med armen som illustrerer at en drar sammen lydene. Gjør det samme med alle ordene etter hvert som du trykk de frem. Programmet sørger for at ordene kommer i tilfeldig rekkefølge. Kommer bokstaven l – si lyden. Trykk frem neste ord og fortsett lyderingen.

Øv 10 omganger à 30 sekunder, 4 ganger daglig, til eleven lydérer ordene stabilt.

Flytfasen (Fase 2): Eleven(e) lydérer ordene selvstendig ved å trykke frem et og et ord med ordskilleren. Øv 10 omganger à 30 sekunder, 4 ganger daglig.

De første listene bør øves med kun ett ord pr. linje. I denne fasen skal det legges vekt på at lydene i ordene dras sammen. Ordene skal ikke leses som ortografiske helheter før eleven(e) naturlig glir over til å lese ordene som ortografiske helheter.

Ikke rett feil mens omgangen pågår. Merk deg hvilke ord som oftest lydéres feil. Øv på et feil lydért ord mellom noen øvingsomganger. Når eleven(e) begynner å kunne dette ordet stabilt, plukk ut neste nord eleven(e) ofte lydérer feil og øv mellom øvingsomgangene. Gjør følgende: Pek på skjermen på ordet eleven ofte leser feil. Be eleven lydére. Dersom eleven lydérer riktig, bekreft, og lyder ordet en gang til og be eleven lydére det en gang til. Dersom eleven lyder feil: Lyder riktig. Be eleven lydére det. Lyder en gang til. Repeter eventuelt en gang til. Gjenoppta øvingen ved å starte en ny omgang.

I henhold til metoden skal en øve til eleven(e) leser 80 til 100 ord eller mer pr. minutt og har 0 feil. En ordliste avsluttes når eleven har tempoet 80 til 100 ord pr. minutt i 4 dager, det vil si at eleven skal ha en rekord på mellom 80 og 100 hver av disse fire dagene. Antall feil skal være 0. evt. nær 0. For 1. klassinger som øver for å lære å knekke lesekode vil 80-100 ord være vanskelig å nå, særlig når en øver i gruppe. Et tempo på 30-50 lyderte ord pr. minutt kan være et veiledende mål.

Skift ordliste til: **03 –Ord med i**. Øv på samme måten. Når eleven(e) mestrer øvingen, øk gradvis med to ord pr. linje, så 5 og så 10 og eventuelt 15 ord pr. linje. Når det er flere ord på linja, er det lettere å få opp tempoet, noe som gir mer flyt i øvingen. For øving i gruppe er 10 ord på linja nok. Legg fortsatt vekt på at lydene skal dras sammen til ord i etableringsfasen og første del av flytfasen. Overgangen til at ordet leses som en helhet går av seg selv. Flere ord på linja bør innføres før en begynner med **Ordliste 10 – Bokstavlyd – v n y f o d u t**.

Når en kommer til **Ordliste 10 – Bokstavlyd – v n y f o d u t**, så fortsetter en med å lære lydene til 8 nye bokstaver. Bruk en og en bokstav på skjermen i etableringsfasen. I fortsettelsen øver en på de samme listene som ble øvd på etter å ha lært de første 8 lydene, men nå er det flere bokstaver å lage ord med. Etter hvert øves det med ord som tar utgangspunkt i de 8 nye bokstavene.

Hvor mange ord på linja en benytter er avhengig av hvordan det fungerer. Bikker en en grense der eleven(e) går i surr, da er det for mange ord på linja. Det antallet ord en lander ned på bør utfordres senere (forutsatt at det er færre enn 15 ord på linja).

Etter hvert som eleven forstår lydérings-prinsippet kan tiden som benyttes på Etableringsfaen gradvis reduseres.

Tempolex bruk i gruppe sammenheng der de fleste har normale forutsetninger for å lære å lese. Når en har vært gjennom de listene som er i programmet vil de fleste i en klasse kunne lydéringsprinsippet. De fleste går nå over til å kun øve i bøker. Lesing i bøker kan gjøres under hele perioden med øving med Tempolex, men bør i alle fall innføres hos den enkelte når de begynner å beherske lyderingsprinsippet. Viktig at det er lesebøker som baserer seg på gradvis progresjon og som inneholder en stor andel lydrette ord.

For de som er mest usikre mht til lydering kan en fortsette å øve med de andre katalogene under Tema 1 – Enkel fonologiske vei. Øv med lister med lydrette ord. En kan også benytte lister med nonord for å øve på lyderingsprinsippet. Det er ikke mulig å avkode nonord uten å lydere.

NB! Selv om målet med øvingen i «Tempolex bedre lesing» generelt sett er å bli en god ortografisk leser (oppnå god leseflyt), er det svært viktig å beherske lydérings-prinsippet automatisk, da lydéring alltid vil være en viktig del av det å lese effektivt. Ingen har alle ord lagret som ortografiske identiteter. Noen ord må vi alle lydere oss helt eller delvis gjennom.

Prosedyre for registrering av feil og hva som regnes som feil

Når en øver i gruppe registrerer en ikke feil. Øver en individuelt kan en velge om en vil registrere feil eller ikke. Selv om en ikke registrer feil så må en jobbe med feilene. Jobber en med feilene så avtar feilresponsen uavhengig av om en registrerer feilene eller ikke. En del elever er svært sårbare med hensyn til registrering av feil (noen stopper opp å lese når de hører museklikket når feilen registreres).

Type feil	Kommentar / Eksempel
Navnet på bokstaven sies i stedet for lyden.	s leses s i stedet for «ssss»
Bokstaven benevnes med feil lyd.	Det står b og eleven sier lyden til bokstaven d.
Eleven sier lyden riktig, men retter til feil lyd.	Lær eleven opp til å ikke rette seg selv. Se nedenfor.
Bokstaver som hoppes over regnes som feil.	Viktig for å opprettholde driv og motivasjon.
Stopper eleven opp i ett til to sekunder, sier leseleder lyden eller ber eleven gå videre.	Lyderer leseleder, registreres lyden som feil.
Dersom eleven leser feil lyd, men retter den spontant, gis ikke feil.	Det er likevel viktig å oppfordre eleven til å gå videre uten å rette feil. Øving på feil gjøres mellom øvingsomgangene. Det å rette seg selv er flythemmende og reduserer antallet repetisjoner.